

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

باسمه تعالی

پایان نامه کارشناسی ارشد

تحلیل تأثیر سیاست های مالیاتی بر توسعه منطقه ای در ایران

(مطالعه موردی: معافیت های مالیاتی در مناطق محروم)

دانشجو

شهناز شیردلیان

استاد راهنما

دکتر حجت الله عبدالملکی

استاد مشاور

دکتر محمد شیخی

زمستان ۱۳۸۹

چکیده:

هدف از این تحقیق، بررسی تاثیر معافیت های مالیاتی بر توسعه ی منطقه ای کشور است. یکی از اهداف معافیت های مالیاتی منطقه ای، توسعه و تقویت بنیه اقتصادی مناطق خاص می باشد. در این روش، دولت، با برقراری سیاست حمایت از سرمایه گذاران و فعالان اقتصادی مناطق مورد نظر، زمینه را برای انتقال سرمایه و سایر منابع به مناطق مذکور، فراهم می کند. در واقع، اعمال معافیت های مالیاتی یکی از مهمترین سیاست های مالی به شمار می رود که علاوه بر تنظیم جریان مصارف و منابع عمومی، اهدافی مانند اشتغال کامل، تثبیت قیمت ها، رشد اقتصاد ملی و منطقه را نیز دنبال می کند.

مساله اصلی که تحقیق حاضر در پاسخ به آن انجام شده است، بررسی تاثیر معافیت های مالیاتی نواحی محروم کشور (موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.م) است. به این منظور پس از بررسی مبانی نظری تاثیر معافیت های مالیاتی بر توسعه منطقه ای، فرضیه تحقیق با استفاده از روش اقتصادسنجی و تکنیک داده های تلفیقی مورد آزمون قرار گرفت.

نتایج نشان می دهد که عامل معافیت های مالیاتی (موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.م) اثری بر سطح توسعه یافتگی استان های کشور نداشته است. ورود عامل معافیت های مالیاتی موضوع ماده مذکور در مدل تحلیل عوامل موثر بر سطح توسعه انسانی در استان های کشور، باعث بروز خطای تصریح گردید؛ خطایی که با اعمال تغییراتی در مدل - از جمله حذف آن عامل - بهبود یافت. بدینوسیله نتیجه گیری می شود: معافیت های مالیاتی مناطق محروم (موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.م) تا کنون اثر قابل توجهی در توسعه منطقه ای کشور نداشته است که می تواند به جهت کم بودن قدرت تحریک این سیاست، کم بودن دوره زمانی اجرای این قانون (تا کنون) و یا عدم حساسیت سرمایه گذاری و تولید در مناطق، نسبت به قوانین مالیاتی باشد.

کلمات کلیدی:

توسعه منطقه ای - معافیت های مالیاتی - تابع تولید منطقه ای - اقتصادسنجی داده های تلفیقی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۸	فصل اول: کلیات پژوهش
۸	۱-۱. مقدمه
۱۰	۲-۱. بیان مسئله
۱۲	۳-۱. اهداف
۱۲	۴-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۳	۵-۱. روش تحقیق
۱۳	۱-۵-۱. محدوده تحقیق
۱۴	۲-۵-۱. نحوه جمع آوری داده ها
۱۴	۳-۵-۱. فنون مورد استفاده تجزیه و تحلیل
۱۵	۶-۱. تعریف مفاهیم اصلی
۱۷	فصل دوم: ادبیات پژوهش و مبانی نظری
۱۷	۱-۲. مقدمه
۱۸	۲-۲. توسعه منطقه ای؛ مفهوم و مبانی نظری
۱۸	۱-۲-۲. توسعه اقتصادی؛ چارچوب و ادبیات نظری
۱۸	۱-۲-۲-۱. تاریخچه نظریه توسعه اقتصادی
۱۹	۲-۲-۲-۲. نظریه های توسعه اقتصادی و سیر تحولات آن
۶۱	۳-۲-۲-۱. شاخص های توسعه اقتصادی
۶۵	۴-۲-۲-۱. عوامل موثر بر توسعه اقتصادی
۷۰	۲-۲-۲-۲. نظریه توسعه منطقه ای
۷۰	۱-۲-۲-۲-۱. تاریخچه نظریه توسعه منطقه ای

۷۹	.....۲-۲-۲-۲ مفهوم و شاخص های توسعه منطقه ای
۸۰	.....۳-۲-۲-۲ عوامل موثر بر توسعه منطقه ای
۸۲	.....۳-۲-۲ توسعه منطقه ای؛ مفهوم و شاخص نهایی
۸۳	.....۳-۲ اقتصاد بخش عمومی و مبانی نظری مالیات ها
۸۳	.....۱-۳-۲ مالیات و منابع درآمدی دولت
۸۵	.....۲-۳-۲ اصول اساسی در اقتصاد مالیات
۸۵	.....۱-۲-۳-۲ اصل کارآیی مالیاتی
۹۲	.....۲-۲-۳-۲ اصل عدالت مالیاتی
۹۳	.....۳-۲-۳-۲ سایر اصول مالیاتی
۹۶	.....۳-۳-۲ مبنای معافیت ها و تخفیف های مالیاتی
۹۶	.....۱-۳-۳-۲ مفهوم معافیت ها یا امتیازات مالیاتی
۹۶	.....۲-۳-۳-۲ اصل کارآیی در معافیت ها و تخفیف های مالیاتی
۹۸	.....۳-۳-۳-۲ اصل عدالت در معافیت ها و تخفیف های مالیاتی
۹۹	.....۴-۲ معافیت های مالیاتی و توسعه منطقه ای
۹۹	.....۱-۴-۲ عدالت منطقه ای و معافیت های مالیاتی
۱۰۰	.....۲-۴-۲ کارآیی اقتصاد منطقه ای و معافیت های مالیاتی
۱۰۱	.....۳-۴-۲ فرآیند تاثیر معافیت های مالیاتی بر سطح توسعه منطقه ای
۱۰۱	.....۱-۳-۴-۲ معافیت های مالیاتی و رشد اقتصادی مناطق
۱۰۱	.....۲-۳-۴-۲ معافیت های مالیاتی و تغییر سطح آموزش و بهداشت در مناطق
۱۰۲	.....۳-۳-۴-۲ نقش معافیت های مالیاتی در شاخص توسعه منطقه ای: جمع بندی
۱۰۴	.....۵-۲ پیشینه پژوهش
۱۰۴	.....۱-۵-۲ مطالعات خارجی
۱۰۵	.....۲-۵-۲ مطالعات داخلی
۱۰۸	..... فصل سوم: روش شناسی تحقیق و تصریح مدل

۱۰۸.....	۱-۳. مقدمه
۱۰۹.....	۲-۳. تصریح مدل
۱۰۹.....	۱-۲-۳. متغیر وابسته (توسعه منطقه ای): مفهوم و نحوه شاخص سازی
۱۰۹.....	۱-۱-۲-۳. سطح توسعه منطقه ای
۱۱۱.....	۲-۲-۳. متغیرهای توضیحی: مفهوم و نحوه شاخص سازی
۱۱۱.....	۱-۲-۲-۳. حجم نیروی کار
۱۱۱.....	۲-۲-۲-۳. حجم سرمایه فیزیکی
۱۱۲.....	۳-۲-۲-۳. حجم سرمایه انسانی
۱۱۲.....	۴-۲-۲-۳. مخارج دولتی (کل) در منطقه
۱۱۳.....	۵-۲-۲-۳. معافیت های مالیاتی منطقه ای
۱۱۴.....	۳-۲-۳. معادله های رفتاری (مدل نهایی)
۱۱۴.....	۱-۳-۲-۳. معادله ساختاری شاخص توسعه انسانی
۱۱۵.....	۲-۳-۲-۳. معادله تاثیر معافیت های مالیاتی بر تولید
۱۱۵.....	۳-۳-۲-۳. معادله تاثیر معافیت های مالیاتی بر درآمد دولت
۱۱۵.....	۴-۳-۲-۳. معادلات تاثیر مخارج دولتی و تولید بر بهداشت و آموزش
۱۱۶.....	۵-۳-۲-۳. معادله نهایی (شکل خلاصه شده)
۱۱۷.....	۳-۳. روش های تحلیلی و تکنیک های محاسباتی: اقتصادسنجی داده های تلفیقی
۱۲۲.....	فصل چهارم: نتایج مدل و یافته های تحقیق
۱۲۲.....	۱-۴. مقدمه
۱۲۳.....	۲-۴. چارچوب مدل
۱۲۴.....	۳-۴. نتایج مدل
۱۲۸.....	۴-۴. پاسخ مساله تحقیق
۱۳۰.....	فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات تحقیق

۱۳۰.....	۱-۵. خلاصه تحقیق.....
۱۳۳.....	۲-۵. یافته های تحقیق.....
۱۳۴.....	۳-۵. پیشنهادات تحقیق.....
۱۳۴.....	۱-۳-۵. پیشنهادات سیاستی و کاربردی.....
۱۳۵.....	۲-۳-۵. پیشنهادات مطالعاتی.....
۱۳۶.....	منابع و مآخذ.....
۱۴۱.....	ضمائم.....

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱. مقدمه

با گذشت حدود ۱۵۰ سال از آغاز انقلاب صنعتی شرایط ذهنی و عینی برخی جوامع، ایجاب نمود برای دستیابی به آرمانهای ملی و حل مشکلات فرا راه پیشرفتهای اقتصادی و تامین رفاه اجتماعی، به برنامه ریزی در سطح کشور روی آورند (صرافی، ۱۳۷۹، ص ۱۷). در سالهای پایانی سده بیستم میلادی توافق گسترده ای در بین اندیشمندان شکل گرفته است که نیل به توسعه پایدار و فراگیر و راستین نیازمند رهیافت ها و راهکارهایی متفاوت از آنچه متداول است، می باشد (همان، ص ۱۳). به موازات رشد نسبتاً سریع اقتصادی، مسئله منطقه ای به شکلی حاد در کشورهای در حال توسعه بروز کرد. فضای ملی کشورها به دوپاره مجزا تقسیم شد که پاره ای برخوردار از رشد و پاره ای محروم از آن. تمرکز بیش از حد جمعیت و فعالیت در برخی نقاط کشور عدم تعادل منطقه ای و نواحی که از توسعه محروم بودند، محور مباحث مسائل منطقه ای در کشورهای در حال توسعه را تشکیل دادند (همان، صص ۲۲-۲۳).

روشن شده است که برای برانگیزاندن توسعه در یک کشور و تحقق یک اقتصاد یکپارچه ی توسعه یافته در کنار سیاست گذاری اقتصادی در سطح ملی، به سیاست گذاری منطقه ای هم نیاز است (ریچاردسون و تاون ور، ۱۳۷۳، ص ب) در کشورهای در حال توسعه کیفیت زندگی مردم دستخوش نابرابریهای منطقه ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است (مابوگونج و میسرا، ۱۳۶۸، ص ۲۳). اکثر کشورهای در حال توسعه به نوعی از برنامه ریزی منطقه ای

برای دستیابی به توسعه متعادل و کاهش شکاف توسعه در سطح کشور و توسعه مناطق عقب مانده، دست زده اند (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۱۵). توسعه روندی است فراگیر در جهت افزایش تواناییهای انسانی - اجتماعی برای پاسخگویی به نیازهای انسانی اجتماعی، ضمن آنکه پیوسته در پرتو ارزشهای فرهنگی جامعه و بینش های پایداری جهان پالایش یابند این گونه توسعه نیازهای کنونی را بدون کاهش توانایی نسل های آتی در برآوردن نیازهایشان برآورده می کند و توسعه ای پایدار است. روند توسعه می بایست همراه با افزایش توانایی ها به گسترش انتخابهای ساکنین منطقه در حوزه های اجتماعی - اقتصادی و سیاسی بیانجامد تا توسعه ای انسانی باشد (صرافی، ۱۳۷۹، ص ۴۰-۴۱). هدف اصلی توسعه انسانی بهره مند ساختن راستین انسان است یعنی بهبود یخشیدن به کیفیت زندگی افراد انسانی و پرورش قابلیت های انسان و گسترش امکان های او. درآمد یکی از امکانش و البته امکانی ضروری است. برخورداری از زندگی طولانی سالم و خلاق در محیط زیستی غنی و در جامعه ای مدنی و دموکراتیک هدف نهایی توسعه است. بنابراین سه مولفه توسعه انسانی، درآمد سرانه، امید به زندگی و آموزش است (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۶، صص ۱۵-۱۶)

مالیات به عنوان یکی از مهمترین منابع درآمدی دولت، همواره در برنامه های توسعه، جایگاه ویژه ای داشته است. به طور کلی یکی از معیارهای تعیین و تدوین قواعد مالیاتی در هر کشور، تاثیر آن در توسعه اقتصادی است. توجه به این عامل باعث پیچیدگی های فراوانی در ترسیم خط مشی های مالیاتی در نظام ها و ساختارهای اقتصادی متفاوت می شود. پیچیدگی کار زمانی مشخص می شود که در تحلیل عدالت و کارایی مالیاتی، تمایزات فضایی و منطقه ای نیز اهمیت می یابد. در این شرایط علاوه بر لحاظ خطوط کلی در سیاستگذاری مالیاتی در سطح ملی، تدقیق در شرایط فضایی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی مناطق مختلف یک کشور نیز در تدوین سیاستهای مالیاتی و به تبع آن بروز تفاوت های منطقه ای در این خصوص محل توجه خواهد بود.

مبحث معافیت های مالیاتی در سطح مناطق و وضعیت بهینه آن، از موضوعات مهم در سیاستگذاری مالیاتی منطقه ای است. اعطای بخشودگی یا تخفیف مالیاتی برای سرمایه گذارهایی زیربنایی و سرمایه گذارهایی است که به تولید، ارزآوری، و استقرار تولیدکنندگان در نقاط محروم، کمک نماید. در ماده ۱۳۲ ق.م.م - مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ - معافیت هایی برای مناطق محروم در نظر

گرفته شده است. در پژوهش حاضر، به دنبال بررسی تاثیرات معافیت های مذکور بر وضعیت اقتصادی مناطق کشور و به طور ویژه، تاثیر آن بر توسعه مناطق هستیم.

۲-۱. بیان مسئله

وجود تفاوت های ناحیه ای و در مقیاس بزرگتر، بی تعادلی های منطقه ای در سطح کشورها، نخستین زمینه نظری رویکرد های توسعه منطقه ای به شمار می رود. فرایند توسعه در یک منطقه، حاصل نظام پیچیده ای از فعالیت های توسعه زای دولتی یا غیر دولتی است. دارایی های اقتصادی، ساختار سازمانی، نهادها و مناسبات خارجی، عنصرهای نقش ساز در توسعه منطقه ای بشمار می آیند. مبنای توسعه منطقه ای بر سه اصل "حقیقت (وقوع توسعه)، نیکی (تامین عدالت و رفاه)، و زیبایی (اعتلای ارزشهای انسانی و زیست محیطی)" استوار می باشد.

مالیات به عنوان یکی از مهمترین منابع درآمدی دولت، همواره در برنامه های توسعه، جایگاه ویژه ای داشته است. اعطای بخشودگی یا تخفیف مالیاتی برای سرمایه گذارهای زیربنایی و سرمایه گذارهایی است که به تولید، ارزآوری، و استقرار تولیدکنندگان در نقاط محروم، کمک نماید.

معافیت مالیاتی برای حمایت از یک منطقه مشخص، فعالیت ویژه و یا به منظور کمک به قشری خاص، اعطا می شود. در واقع، اعمال معافیت های مالیاتی یکی از مهمترین سیاست های مالی به شمار می رود که علاوه بر تنظیم جریان مصارف و منابع عمومی، اهدافی مانند اشتغال کامل، تثبیت قیمت ها، رشد اقتصاد ملی و منطقه را نیز دنبال می کند.

یکی از اهداف معافیت های مالیاتی منطقه ای، توسعه و تقویت بنیه اقتصادی مناطق خاص می باشد. در این روش، دولت، با برقراری سیاست حمایت از سرمایه گذاران و فعالان اقتصادی مناطق مورد نظر، زمینه را برای انتقال سرمایه و سایر منابع به مناطق مذکور، فراهم می کند.

در ماده ۱۳۲ ق.م.م - مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ - معافیت هایی برای مناطق محروم در نظر گرفته شده است. براساس این ماده درآمد مشمول مالیات ابرازی ناشی از فعالیت های تولیدی و معدنی در

واحدهای تولیدی یا معدنی در بخش های تعاونی و خصوصی که از اول سال ۱۳۸۱ به بعد از طرف وزارتخانه های ذیربط برای آنها پروانه بهره برداری صادر یا قرارداد استخراج و فروش منعقد می شود، از تاریخ شروع بهره برداری یا استخراج به میزان هشتاد درصد (۸۰٪) و به مدت چهار سال و در مناطق کمتر توسعه یافته به میزان صددرصد (۱۰۰٪) و به مدت ده سال از مالیات موضوع ماده (۱۰۵) این قانون معاف هستند. (ساعتچی یزدی، ۱۳۸۲، ۸۷-۹۲). پیرو این قانون، هیات دولت گروهی از مناطق کشور را به عنوان مناطق محروم مشمول ماده فوق تعیین و طی تصویب نامه شماره ۲۱۳۷۲/ت/۲۸۸۹۳ هـ در تاریخ ۱۳۸۲/۴/۳۱ به تصویب رسانید. این معافیت ها به منظور ارتقاء وضعیت اقتصادی مناطق مذکور اعمال گردیده است.

در پژوهش حاضر، به دنبال بررسی تاثیرات معافیت های مذکور بر وضعیت اقتصادی مناطق کشور و به طور ویژه، تاثیر آن بر توسعه مناطق هستیم.

بدین جهت مساله اصلی تحقیق به شرح ذیل قابل طرح است:

❖ آیا معافیت های مالیاتی موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.ا اثر مثبتی در سطح توسعه یافتگی استان های کشور داشته است؟

در راستای پاسخگویی به مساله فوق، مساله های فرعی تحقیق به شرح قابل طرح و بررسی و خواهند بود:

- مفهوم توسعه منطقه ای چیست و شاخص های آن کدامند؟
- با توجه به شاخص های توسعه منطقه ای، سطح توسعه در استان های مختلف کشور چگونه است؟
- به لحاظ نظری، عامل مالیات چگونه بر سطح توسعه تاثیر می گذارد؟ (کانال های تاثیر کدامند؟)

۳-۱. اهداف

مالیات به عنوان یکی از مهمترین منابع درآمدی دولت همواره در برنامه های توسعه جایگاه ویژه ای داشته است. مروری بر برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت موسوم به برنامه های پنج ساله توسعه، مبین آن است که یکی از راهکارهای همیشگی دولت در اجرای سیاستهای درآمدی کشور، اعطای بخشودگی یا تخفیف مالیاتی برای سرمایه گذارهای زیربنایی و سرمایه گذارهایی است که به تولید، ارزآوری، و استقرار تولیدکنندگان در نقاط محروم، کمک نماید.

هدف از انجام این تحقیق، ارائه پاسخی مستدل و علمی به مساله اصلی تحقیق است. بدین جهت متناسب با مساله های تحقیق، هدف اصلی عبارت است از:

❖ تحلیل تاثیر معافیت های مالیاتی مناطق محروم (موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.م) بر توسعه مناطق کشور.

همچنین اهداف فرعی تحقیق به شرح ذیل مطرح می شود:

- تشریح مفهوم توسعه منطقه ای و شاخص های آن؛
- تعیین سطح توسعه استان های مختلف (به عنوان متغیر وابسته) با توجه به شاخص های فوق الذکر؛
- تشریح نظری نحوه تاثیر عامل مالیات بر سطح توسعه مناطق.

۴-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

اعمال معافیت مالیاتی برای حمایت از یک منطقه مشخص، فعالیت ویژه و یا به منظور کمک به قشری خاص، اعطا می شود. در واقع، اعمال معافیتهای مالیاتی یکی از مهمترین سیاستهای مالی به شمار

می رود که علاوه بر تنظیم جریان مصارف و منابع عمومی، اهدافی مانند اشتغال کامل، تثبیت قیمت‌ها، رشد اقتصاد ملی و منطقه را نیز دنبال می کند.

یکی از اهداف معافیتهای مالیاتی منطقه ای، توسعه و تقویت بنیه اقتصادی مناطق خاص می باشد. در این روش، دولت، با برقراری سیاست حمایت از سرمایه گذاران و فعالان اقتصادی مناطق مورد نظر، زمینه را برای انتقال سرمایه و سایر منابع به مناطق مذکور فراهم می کند.

مسئله مورد بررسی در این تحقیق، چنانکه گفته شد، آن است که آیا اعمال معافیتهای مالیاتی منطقه ای طولانی مدت (موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.م.) به ارتقاء رشد اقتصادی و رفاه (توسعه) منتهی شده است یا خیر؟

اهمیت بررسی اثرات توسعه ای معافیت های مالیاتی، عملکرد آن به صورت یک تیغ دولبه است. دولت برای انجام امور اجرایی و تولید کالاهای عمومی نیازمند درآمد است. وظایف دولت که باید موجب افزایش رفاه جامعه باشد، توجیه کننده درآمدهای دولتی است (پژویان، ۱۳۸۶، ص ۳۸). معمول ترین و مهم ترین روش تامین مخارج دولت، دریافت مالیات است (پور مقیم، ۱۳۷۸، ص ۷۸). برنامه های معافیت های مالیاتی، (از جمله تصویب ماده ۱۳۲ ق.م.م) گرچه تلاشی است در جهت توسعه مناطق کمتر توسعه یافته، ولی می تواند موجب کاهش پایه مالیاتی و در نتیجه کاهش درآمدهای دولتی گردد. بدین جهت در صورت عدم تاثیر قابل قبول این سیاست ها در توسعه مناطق، ممکن است به صورت خالص، موجب کاهش رفاه اقتصادی گردد.

۵-۱. روش تحقیق

۵-۱-۱. محدوده تحقیق

جامعه آماری ما در این تحقیق شامل 30 استان کشور است که هر استان به صورت یک منطقه در نظر گرفته شده و با توجه به تحقیق، محدوده مورد مطالعه ما نیز بنا به تقسیمات سیاسی، شامل همان 30 استان (۳۰ منطقه) کشور می باشد.

۱-۵-۲. نحوه جمع آوری داده ها

در این تحقیق، به منظور پاسخ دهی به مساله های مطرح شده از روش های اسنادی (کتابخانه ای) و آماری استفاده شده است. بخش نظری تحقیق- شامل تحلیل و بررسی نظریه های مرتبط و تجربیات سایر کشورها و تدوین الگوی تحلیلی (مدل نهایی ارزیابی)- با مراجعه به اسناد علمی (کتب، مقالات و گزارش های پژوهشی) انجام شده است. داده ها و آمار مربوط به قسمت کاربردی تحقیق - برآورد میزان تاثیر معافیت های مالیاتی موضوع ماده ۱۳۲ ق.م.م در خصوص مناطق محروم بر سطح توسعه منطقه ای- از نشریات آماری مربوط به دستگاه های رسمی کشور (مرکز آمار ایران و سازمان امور مالیاتی) استخراج شده است.

۱-۵-۳. فنون مورد استفاده تجزیه و تحلیل

در این پژوهش، تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از روش های آمار استنباطی- تکنیک های اقتصادسنجی (داده های تلفیقی^۱) انجام شده است. اقتصاد سنجی به عنوان علمی اجتماعی است که در آن ابزارهای تئوری اقتصادی، ریاضیات و استنتاج آماری، جهت تحلیل پدیده های اقتصادی بکار می رود (گجراتی، ۱۳۷۷، ص ۱). تکنیک داده های تلفیقی، ترکیبی از دو نوع داده های سری زمانی و مقطعی است. داده های تلفیقی، به ترکیب نمودن مشاهدات مقطعی خانوارها، کشورها، شرکت ها و... در طول چند دوره زمانی، اشاره دارد.

داده های تلفیقی رابطه متغیر مستقل را نه تنها براساس داده های یک کشور بلکه با دیگر کشورها به طور همزمان در نظر می گیرد (طیبی و طاهری، ۱۳۸۴). روش تجزیه و تحلیل داده ها در این تحقیق (اقتصادسنجی داده های تلفیقی) در فصول آتی با جزئیات بیشتری معرفی و تبیین شده است.

---

¹ Panel Data

۱-۶. تعریف مفاهیم اصلی

- توسعه منطقه ای: توسعه عبارت است از کاهش فقر، بیکاری و نابرابری (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۲۶). توسعه یعنی افزایش تولید، دسترسی به تسهیلات زیر بنایی و خدماتی، فرصت های شغلی مناسب، بکارگیری تکنولوژی جدید و افزایش نرخ سرمایه گذاری و مصرف است (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۲۷). توسعه منطقه ای، روندی است فراگیر در جهت افزایش تواناییهای انسانی- اجتماعی برای پاسخگویی به نیازهای انسانی- اجتماعی در یک محدوده فضایی مشخص؛ ضمن اینکه نیازها پیوسته در پرتو ارزشهای فرهنگی جامعه و بینش های پایداری جهان پالایش می یابند (صرافی، ۱۳۷۷، صص ۴۰-۴۱). سطح توسعه در مناطق- استانهای- کشور، براساس شاخص توسعه انسانی در این مناطق تعیین می گردد.

- معافیت مالیاتی^۲: بنا به تعریف عبارت است از کلیه روشهای مورد استفاده برای کاهش یا برداشتن بار مالیاتی از دوش مودیان مالیاتی. قوانین مالیاتی معمولاً معافیتهای خاصی را برای اشخاص، در مورد ارقام خاص یا معاملات بخصوص و .... اعمال می کند. معافیتها ممکن است با اهداف اجتماعی، اقتصادی (مثلاً به عنوان مشوق سرمایه گذاری) یا به دلایل دیگر اعمال شوند.

- معافیت های مورد ماده ۱۳۲ ق.م.م: در ماده ۱۳۲ ق.م.م - مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ - معافیت هایی برای مناطق محروم در نظر گرفته شده است. براساس این ماده درآمد مشمول مالیات ابرازی ناشی از فعالیت های تولیدی و معدنی در واحدهای تولیدی یا معدنی در بخش های تعاونی و خصوصی که از اول سال ۱۳۸۱ به بعد از طرف وزارتخانه های ذیربط برای آنها پروانه بهره برداری صادر یا قرارداد استخراج و فروش منعقد می شود، از تاریخ شروع بهره برداری یا استخراج به میزان هشتاد درصد (۸۰٪) و به مدت چهار سال و در مناطق کمتر توسعه یافته به میزان صددرصد (۱۰۰٪) و به مدت ده سال از مالیات موضوع ماده (۱۰۵) این قانون معاف هستند (ق.م.م- ماده ۱۳۲- ساعتچی یزدی، ۱۳۸۲، صص ۸۷-۹۲).

- مدل رشد نئوکلاسیک: اولین بار توسط رابرت سولو^۳ ارائه گردید. در این مدل که عوامل تولید در شکل تابع کاب- داگلاس و با کشش جانشینی متفاوت ترکیب شده با یکدیگر، میزان تولید را تعیین

^۲ Tax Relief/exemption

^۳ Solo

می کنند، رشد عوامل تولید به عنوان عامل اصلی رشد اقتصادی مطرح می گردد. بعدها بررو⁴ نقش مخارج دولتی در رشد اقتصادی را با وارد نمودن عنصر هزینه های دولتی به این مدل تایید کرد (Barro&Sala-i-Martin, 1999, pp 151-160).

---

⁴ Barro

فصل دوم: ادبیات پژوهش و مبانی نظری

۱-۲. مقدمه

استفاده از آرا و نظرات اندیشمندان در مطالعات علمی، برای رسیدن به یک چارچوب نظری جامع تر، ضروری است. چارچوب نظری به محقق کمک می کند، تا از اندیشه های دیگر صاحب نظران در زمینه پدیده مورد بررسی نیز بهره گرفته و بر ایده ها و نظرات آنها در پژوهش خود، متغیرهایی با پشتوانه علمی طرح نماید. هدف مباحث نظری از نظر علمی، راهنمای محقق در فرآیند تحقیق است، تا محقق به صورت دقیق تری ابعاد مسئله مورد نظر را تحلیل و حدود آن را مشخص نماید.

در این فصل تلاش شده است، با مرور ادبیات توسعه اقتصادی، شاخص های توسعه اقتصادی، عوامل موثر بر توسعه اقتصادی، کارایی مالیاتی، عدالت مالیاتی، تخفیف های مالیاتی و همچنین یافته های محققین، پیرامون ابعاد مختلف توسعه منطقه ای، راه را برای بررسی ویژگی های مشترک این مفاهیم باز کرده و پیش نیازهای نظری مورد نیاز جهت تحلیل تاثیرات متقابل این عوامل را فراهم گردد.

این فصل شامل سه بخش است. در بخش اول، توسعه اقتصادی که شامل شاخص های توسعه اقتصادی و عوامل موثر بر توسعه اقتصادی و در بخش دوم مفهوم توسعه منطقه ای، زیرشاخص ها و مبانی نظری آن و در بخش سوم ادبیات اقتصاد بخش عمومی، مالیاتها و تخفیف های مالیاتی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲-۲. توسعه منطقه ای؛ مفهوم و مبانی نظری

۱-۲-۲. توسعه اقتصادی؛ چارچوب و ادبیات نظری

۱-۱-۲-۲. تاریخچه نظریه توسعه اقتصادی

تصوری که امروزه از مفهوم توسعه اقتصادی وجود دارد تفاوت عمده ای دارد با آنچه در سالیان پیاپی و در چهارچوب دیدگاههای متفاوت و در مقاطع مختلف پیشرفت و دگرگونی جوامع ارائه شده است. از نظریه های دانشمندان اقتصاد کلاسیک در مورد علل افزایش ثروت ملل گرفته تا نظریات ساختارگرایان و مارکس گرایان جدید در مورد دلایل عقب ماندگی کشورهای توسعه نیافته و نیز دیدگاههای ارائه شده در قالب نظریات جدید توسعه همگی حکایت از گوناگونی نگرش ها و برداشت ها از مفهوم توسعه اقتصادی دارند (همتی، ۱۳۸۸، ص ۳۳).

خاستگاه اقتصادی توسعه را می توان به آمریکای لاتین در دهه های ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ و نیز اروپای غربی بویژه انگلستان و آمریکای شمالی در دوره ۱۵ ساله از ۱۹۴۱ تا ۱۹۵۸ بازگرداند. پس از جنگ جهانی دوم نوعی ضرورت سیاسی برای پیشبرد توسعه اقتصادی در مناطق عقب مانده جهان به منظور حفظ ثبات بین المللی و جلوگیری از گسترش کمونیسم به گونه ای فزاینده احساس شد (هانت، ۱۳۸۶، ص ۶۳). گوناوار میردال عامل جنگ سرد میان امریکا و شوروی را مهم ترین عامل برانگیختن کشورهای توسعه یافته به مسائل مربوط به سرنوشت کشورهای توسعه نیافته می داند (عربی و لشکری، ۱۳۸۳، ص ۲۲).

چندین عامل در دهه ۱۹۳۰ موجب برانگیخته شدن اندیشه های توسعه اقتصادی گردید. اول رکورد اقتصادی که به برخی کشورهای کمتر توسعه یافته شدیداً آسیب زد. زمانی که کاهش در قیمت کالاهای اولیه از حداکثر آن در سال ۱۹۲۸ شدیدتر از کاهش در قیمت کالاهای صنعتی بود. منافع حاصل از ورود به تقسیم کار بین المللی برعکس شد و موجب سرخوردگی از ساز و کار بازار و سیاستهای آزاد بازرگانی که همراه با آن بود، گردید. این اثر در آمریکای لاتین که بیشتر کشورهای کمتر توسعه یافته

ی مستقل، در آن قرار داشتند شدیدتر بود. بویژه رائل پریش^۵، معاون وزیر دارایی آرژانتین، که سیاستهای اقتصاد آزاد را در دهه ۱۹۲۰ دنبال می کرد نقش مهمی بازی کرد. او در حدود دهه ۱۹۳۰ تغییر جهت داد و خواستار حفاظت از صنایع داخلی بوسیله موانع بازرگانی گردید او پس از جنگ بعنوان یک مقام ارشد کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای امریکای لاتین در کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل انتخاب گردید.

در همان زمان اقتصادهای غربی انقلاب کینز^۶ را تجربه می کردند. کینز با تبلیغ سیاستهای مداخله گرانه بیشتر، برای مقابله با رکود اقتصادی، اقتصاددانان نئوکلاسیک رسمی را به مبارزه طلبید.

در میان معماران انگلیسی - امریکایی نظام اقتصادی پس از جنگ، در بیشتر بحثها به کشورهای کمتر توسعه یافته توجهی مبذول نمی شد، اما یک گروه کوچک در لندن ایجاد شد که سند اصلی آنها مقاله روزنشتاین - رودن، نخستین تحلیل از کشورهای کمتر توسعه یافته بود. مقاله روزنشتاین - رودن بر روی شرق و جنوب اروپا تمرکز داشت اما حرکت سریع به سمت استقلال طلبی مستعمرات سابق در آسیا و آفریقا، علاقه به اقتصاد توسعه را، در سراسر جهان بوجود آورد.

این مسائل همزمان در تاریخ اقتصادی جهان و در نظریه های اقتصادی، زمینه ای را برای ظهور اقتصاد توسعه، بعنوان موضوعی متفاوت ایجاد نمود (پومفرت، ۱۳۷۶، صص ۲۲-۲۳).

۲-۱-۲-۲. نظریه های توسعه اقتصادی و سیر تحولات آن

نظریه های توسعه در طول دهه های ۱۹۵۰

آرتور لوییس در سال ۱۹۵۵ در معرفی کتاب خود با عنوان «نظریه رشد اقتصادی» چنین گفت: «وجود چنین کتابی ضروری به نظر می رسید، زیرا نظریه رشد اقتصادی یک بار دیگر با منافع کل جهان سر و کار پیدا کرده و حدود یک قرن است که هیچ رساله جامعی درباره این موضوع منتشر نشده است.

^۵.Prebisch

^۶.keynes

آخرین کتاب مهمی که این گستره وسیع را در بر می‌گرفت، اصول اقتصاد سیاسی جان استوارت میل بود که در ۱۸۴۸ منتشر شد.»

لویس در ۱۹۵۰ تدریس اقتصاد توسعه را در دانشگاه منچستر آغاز کرد؛ نخستین سمینار توسعه در ۱۹۵۰ به کوشش هلا مانیت در دانشگاه آکسفورد برگزار شد؛ اقتصاد توسعه برای نخستین بار در ۵۳-۱۹۵۲ در دانشگاه هاروارد و دانشگاه ییل تدریس شد. در دهه ۱۹۵۰ تعداد نشریات مربوط به توسعه اقتصادی افزایش یافت؛ به گزارش نمایه مقاله‌های اقتصادی، تعداد مقالات توسعه در فاصله ۵۴-۱۹۵۰ تا ۶۴-۱۹۶۰ سه برابر شد.

مهم‌ترین هدف سیاستی دهه‌ی ۱۹۵۰ در کشورهایی که به تازگی مستقل شده و کمتر توسعه‌یافته بودند، رشد اقتصادی بود. در آن زمان این باور به طور گسترده‌ای وجود داشت که رشد اقتصادی و مدرنیزه کردن کشورها، دوگانگی و نابرابری‌های اجتماعی را از بین می‌برد. سایر نظریات در این دوره به این منظور به وجود آمدند که کاستی‌های این نظریه را برطرف کنند و آن را تکمیل نمایند. پایه‌ی اصلی نظری که در طول این دهه به منظور بسط مفاهیم توسعه از آن استفاده می‌شد بر تک‌بخشی بودن، چارچوب جمعی و تأکید بر نقش سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مدرن استوار بود. اقتصاددانان توسعه در طول این دهه، نظریاتی چون فشار(هل) بزرگ^۷، رشد متوازن^۸، جهش به سمت رشد پایدار^۹ و نظریه تلاش حداقلی بحرانی^{۱۰} را مطرح کردند(سمیعی و مقصودی، ۱۳۸۹).

نظریه فشار(هل) بزرگ

تئوری فشار بزرگ در سال ۱۹۴۳ توسط رودان^{۱۱} تعریف شد و بسیاری از اقتصاددان آن را مورد مذاقه قرار دادند. طبق گفته‌ی رودان اگر بخش‌های متداولی از اقتصاد به طور همزمان تکنولوژی تولید^{۱۲} خود را افزایش دهند، هرکدام از آن‌ها می‌توانند درآمدی را ایجاد کنند که این درآمد به عنوان منبعی برای تقاضای کالا در سایر بخش‌ها محسوب شود. بنابراین می‌توان با انجام این کار بازارهای آن‌ها را وسعت داد و فواید صنعتی‌سازی را موجب شد. این نظریه بوسیله‌ی نارکس^{۱۳} (۱۹۵۳)، سائتوسکی^{۱۴} (۱۹۵۴) و

⁷ Big Push

⁸ balanced growth

⁹ take-off into sustained growth

¹⁰ critical minimum effort thesis

¹¹ Rosenstein-Rodan

¹² returns technologies

¹³ Nurkse